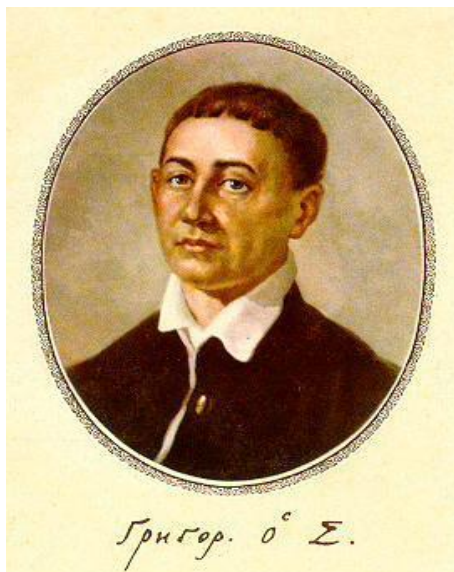

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

2. Мамонова Ю.В. Когнитивно-дискурсивные особенности лексики английской бытовой сказки: автореф. дис. канд. филол. наук. Москва, 2004. 22с.
3. Пархоменко Т. С. Гендерна культура українців: до постановки питання. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html>
4. Смирнов А. В. Языковая картина мира английской народной сказки: Монография. Санкт-Петербург: ЛГУ, 2008. 293с.
5. Українські народні казки: для мол. та серед. шк. віку Упоряд. та передм. Л. Ф. Дунаєвської. Київ: Веселка, 1990. 271с.
6. Українські народні казки. Львів: Вид-во «Каменярь», 1977. 223с.
7. English Fairy Tales Collected by Joseph Jacobs, The Electronic Classics Series. Електронний ресурс. 2013. 169 р. Режим доступу: <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/joseph-jacobs/English-Fairy-Tales.pdf>

УДК 82.09.(1477)

*Галина Авксентьєва,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
та зарубіжної літератур
Університету Ушинського*

*Варвара Морозова-Бабінчук,
магістрант
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського*

ЖАНРОВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ РОМАНУ В. ДОМОНТОВИЧА

«ДІВЧИНА З ВЕДМЕДИКОМ»

Постановка проблеми. Серед українських модерністів двадцятих – сорокових років вирізняється унікальною інтелектуальною та мистецькою біографією Віктор Домонтович. Він належав до покоління митців, які

прагнули модернізувати українську культуру, оновлювати художні форми, кардинально змінювати творчі підходи. Це був час, коли письменник нарешті мав можливість творити, а не служити справі визволення рідного народу, виконувати певні ідеологічні, політичні завдання тощо. Мистецтво мало опиратися лише на засади краси й естетичної досконалості. Але омріяні віками свобода творчості тривала недовго. Тоталітарний більшовицький режим поставив письменників перед жорстоким вибором: бути прислужником чи жертвою. Віктор Домонтович прагнув за будь-яких умов зберегти свою творчу та наукову індивідуальність, використовуючи з цією метою псевдоніми. Справжнє ім'я митця – Віктор Платонович Петров. Під таким підписом друкувалися літературознавчі, етнографічні, антропологічні розвідки. Більше відомий він під псевдонімами В. Домонтовича (так він підписував художні твори) і В. Бера (філософські твори) [2, 3]. Художній доробок митця довгий час був заборонений до видання, тому справжнє визнання письменник здобув лише у незалежній Україні, коли були опубліковані його твори.

Віктор Петров – особа багатогранна, це літературознавець, етнограф, фольклорист, мовознавець, філософ, історик, археолог, оригінальний прозаїк. Такою є характеристика людини виняткових здібностей і талантів. Водночас це яскрава постать в українському науковому й літературному світі, яка «... зачаровувала своїм тонким душевним строєм, інтелігентністю, надзвичайним інтелектом і харизмою. Його, без сумніву, можна піднести на ореол українського письменства як одного з творців оригінальної інтелектуальної прози 40-х років» [5].

Актуальність теми дослідження визначається тим, що на сучасному етапі розвитку філологічної науки предметом вивчення багатьох літературознавців є естетично-онтологічна складова творчості. Увага зосереджується на поетиці окремо взятого тексту, а звернення до жанрової складової поетики дає підстави заглибитися в авторську концепцію жанру та усвідомити рівень майстерності новаторства письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Віктора Петрова-Домонтовича до сьогодні видається однією із найзагадковіших в українському письменстві. Стосовно митця використовували різні характеристики навіть доволі помірковані дослідники: «ребус», «Мефістофель», «людина в чорній мантиї» [2, 7]. Тому його науковий та художній доробок залишається ще малодослідженим. Складається враження, що письменник паралельно прожив декілька зовсім відмінних життів, які не лише не перетиналися між собою, а немовби заперечували одне одного.

Творчість письменника була у центрі уваги багатьох літературознавців: Віра Агеєва, Тетяна Белімова, В'ячеслав Брюховецький, Мар'яна Гірняк, Володимир Державин, Соломія Павличко, Юрій Шевельов та ін. Зацікавлення науковців зосереджені на різножанрових текстах митця: романах, повістях, оповіданнях, новелах, публіцистичних творах та наукових розвідках. Останнім часом прозу митця дослідники розглядали з позицій інтертекстуальності (Т. Белімова) [2], поетики парадокса (В. Агеєва) [1], авторської свідомості та філософії екзистенціалізму (М. Гірняк) [4], витоків та сутності теорії «безгрунтовності» (В. Брюховецький) [3].

Літературознавець Т. Белімова, аналізуючи романістику В. Домонтовича, стверджує: «Дія, рух у цьому світі майже відсутні, сюжет тримається й розвивається за рахунок філософських роздумів, розмірковувань, які існують у формі внутрішніх монологів, інтелектуальних бесід героїв, у численних втручаннях і коментуваннях письменника фабульного ходу романів» [2, 3]. Дослідниця акцентує увагу на мінімальності фабульної частини у текстах митця, натомість простежується домінування філософськи насичених монологів, діалогів, полілогів.

Важливим досягненням у вивченні творчої спадщини митця стала монографія Віри Агеєвої «Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича», у якій авторка здійснює системний та цілісний аналіз художнього доробку письменника. Літературознавець акцентує увагу на таких поетикальних складових, як: європеїзм, урбанізм, неокласицизм,

інтелектуалізм, філософізм, інтертекстуальність, ігровий принцип творчості та ін. [1, 6-407].

Метою статті є дослідження авторської жанрової моделі роману Віктора Домонтовича «Дівчина з ведмедиком».

Виклад основного матеріалу. Прозовий доробок В. Домонтовича доволі різножанровий та різнотематичний. Він є автором художніх творів (романів, повістей, оповідань, новел). До того ж у творчості митця є тексти мемуарні, біографічні нариси та романи, які зображують життя визначних представників української та європейської культури різних історичних епох [9, 107]. Тому щодо жанрового поділу у прозі В. Петрова чітко визначаються дві групи текстів: романізовані історико-біографічні твори та психологічна проза (белетристика).

Митець успішно поєднував наукову та творчу діяльність. У 1928 році з'явився друком перший роман Віктора Петрова «Дівчина з ведмедиком», підписаний ім'ям В. Домонтовича. Для української новітньої романістики це був значущий рік. У різних видавництвах виходить друком цілий ряд знакових романів: Валер'ян Підмогильний «Місто», Юрій Яновський «Майстер корабля», Євген Плужник «Недуга» та ін.

У наступні роки В. Петров опублікував під власним прізвищем біографічні романи «Аліна і Костомаров» (1929) і «Романи Куліша» (1930). Саме жанр романізованої біографії був одним з улюблених у письменника, окрім згаданих, він є автором таких біографічних романів, як: «Франсуа Війон», «Самотній мандрівник» та інші. Прозаїк створив психологічні образи Тихо Браге, Кеплера, святого Франциска, Ревуцького, Війона, Ван Гога, Рільке. До найвищих досягнень Віктора Домонтовича і до найкращих зразків української новели належать його твори «Апостоли», «Помста» та «Приборканий гайдамака». У сорокові роки В. Домонтович видав два твори: роман «Доктор Серафікус» (1947) та повість «Без ґрунту» (1948). У шістдесятих – семидесятих роках Віктор Петров опублікував ряд значущих

наукових розвідок: «Підсічне землеробство», «Скіфи. Мова і етнос», «Етногенез слов'ян. Джерела, етапи розвитку і проблематика».

Зупинемо нашу увагу на романі Віктора Домонтовича «Дівчина з ведмедиком», якому, на думку Володимира Державина, притаманний послідовний інтелектуалізм, крайня антипатія до емоційного позування, підкреслена сухість викладу [6, 589]. Дослідник наголошує, що схематизм і перевага діалогу над дією демонструє слабкі місця твору. Володимир Державин наголошує, що «... витончений літературний смак і дотепний гумор В. Домонтовича скрізь виправдує найризикованіші його... епатажі», визначаючи його стильову складову «класицистичною мимоволі» [6, 589]. Новаторські підходи до творчості не завжди були зрозумілі сучасникам, тому вони належним чином не оцінили їх. Романістика прозаїка видається органічною, цікавою, непрочитаною сторінкою в історії української літератури.

Натомість наша сучасниця, Соломія Павличко, високо оцінила твори митця, визначивши в них риси інтелектуального роману, який був у нашому письменстві коротким епізодом і ніколи більше не повторювався. На думку дослідниці, «інтелектуалізм був домінантою модернізму й художньої культури ХХ ст. у цілому. Інтелектуальний роман є, як правило, модерним романом зі своїм особливим дискурсом... Література заглиблювалася в ті проблеми, які пробувала вирішити філософська наука, додаючи до цього свій настрій... В українському випадку автори, крім того, просто тікали від дійсності у філософські питання. Філософствування на абстрактні теми наприкінці 20-х виявилось єдиним способом говорити правду» [8, 213]. Не можна не погодитися із наведеною думкою, адже герої В. Домонтовича не помічають злободенних проблем, які їх оточують.

Чітко простежуємо у творах голос автора, який є дуже важливим у інтелектуальному романі: «Він дистанціюється від своїх героїв частими іронічними коментарями...» [8, 214]. Дійсно, головними героями роману «Дівчина з ведмедиком» є освічені люди: інженер-хімік Іполит Миколайович

Варецький, родина Тихменєвих, їх доньки Леся та Зина, вчителька Мар'я Іванівна та інші. Персонажі повсякчас розмірковують про сутність людського існування, про взаємини між чоловіком та жінкою, про розвиток культури та техніки, ведуть полеміку з актуальних питань літератури, живопису, мистецької моди, неприйняття політичної злободенності, сучасності з її сумнівним прогресом, про кризу сучасної епохи, раціоналізм. Тож небезпідставно роман «Дівчина з ведмедиком» можна назвати інтелектуально-філософським, конкретизуючи філософську складову як екзистенціальну.

В аналізованому творі можна простежити такі основоположні риси екзистенціалізму, як: відчуження від суспільства, порожнеча, відчуття безвиході, катастрофи, нудьга з усіма її різновидами, страх, темрява, руїна, суїцидальні мотиви. Зазначені мотиви можна простежити під час аналізу образу Зини, яка ні з ким не була відвертою в розмовах. Вона натура замкнена, утаємничена й самотня, як зазначає Варецький. Хіба що з улюбленим ведмедиком героїня роману могла говорити про все, бо той не висміював її, не заперечував їй – він покірно мовчав: «Чи не через те, зберігаючи дитячу любов до патлатих ведмедиків, Зина ще й досі любить їх, бо вони вміють мовчати?» [7, 90]. Таке авторське пояснення знаходимо у тексті роману. Зазначені характеристики Зини свідчать про її самотність, абсурдність моменту, у якому молода людина не має можливості відвертого спілкування з близькими людьми, що врешті призводить до самогубства.

Літературознавець М. Гірняк визначає найважливіший образ-домінанту, що дає підстави говорити про екзистенціальний характер поетики Віктора Домонтовича, – це образ нудьги, який пронизує весь простір існування персонажів. Їх постійно мучить відчуття безмістовності життя, внутрішньої тривоги й незадоволення власним існуванням [4, 31]. Кохання також у романі у головного персонажа асоціюється із нудьгою. Закохану дівчину, її розкуті уявлення про інтимні стосунки не зрозумів Варецький, не усвідомив пробудження в ній жінки. Натомість «Зина відчула в собі жінку, її

душа завагітніла душею жінки, і в цей момент внутрішнього глибокого переродження всієї істоти Зина дивилась на картини Стефана Хоминського, повторювала вірші німецьких романтиків, слухала лефівський *vers-libre*» [7, 78]. Закохана дівчина оновленим поглядом сприймає живопис, поезію, музику. Присутність в аналізованому творі екзистенціальних значущих образів дає підстави вести мову про філософсько-екзистенціальну жанрову складову «Дівчини з ведмедиком».

Літературознавець С. Павличко інтелектуальний твір «Дівчина з ведмедиком» визначала як любовний роман, бо кращої теми для філософського аналізу, аніж людські почуття, людська сексуальність, і людські умовності не може й бути. Дослідниця акцентувала увагу, що найпарадоксальнішими типами в інтелектуально-любовних романах Віктора Домонтовича є герої-чоловіки, яких із погляду традиційного роману легше назвати анти-героями й анти-коханцями [8, 210]. Таким анти-героєм став Іполит Варецький, який не зумів через власний консерватизм зрозуміти та підтримати поривання юної бунтарки Зини.

До того ж «Дівчина з ведмедиком» – психологічний роман, у якому постають чисельні проблеми, різноманітні способи мислення й поведінки персонажів, які певною мірою визначають особистісні характеристики героїв. Ми вважаємо, що роман В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» - це психологічний твір, адже письменник досконало зображує внутрішні почуття та переживання персонажів. Автора цікавить реакція Оплика, Зини на ту чи іншу ситуацію, він досліджує взаємини героїв із соціумом, враховуючи психологічні чинники: інтелектуальний розвиток, емоції, інтуїцію, свідомі і несвідомі поривання персонажа.

Характеризуючи жанрові особливості роману В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком», звернемо увагу на хронотоп твору, який є доволі розгалуженим: дія роману починається у 1922 році, а закінчується у 1927 році, тобто без ретроспективних моментів основні події розгортаються впродовж п'яти років. Основним топосом твору є Київ, адже усі події

розгортаються в старовинному місті, і лише в окремих епізодах дія переміщується до інших міст та місцевостей: Москва («...круті, горбаті московські вулички» [7, 54]), Крим («Я спиняюсь і обертаюсь лицем до моря. Воно сьогодні блакитно-біле: в таку спеку уплисти в море за верстуву, лягти на спину і, закинувши руки за голову, повільно на рівних хвилях гойдатись...» [7, 105]), Берлін. Топос Києва читач спостерігає у різні пори року. Холодна київська зима порівнюється із м'яким кліматом Берліна: «Дме вітер, гойдає віти і холодними краплями коле обличчя. Після м'якої берлінської погоди в Києві якось особливо гостро відчуваєш пронизливий холод та різку вогкість осені» [7, 148].

Автор вражає чарівними весняними краєвидами Києва під час цвітіння каштанів: «На вулицях квітли каштани. Свіжий весняний вітер шепотів листом, з верхів'їв каштанів він звівав рожеві пелюстки квітів і, обережно й ніжно своїм вогким й м'яким подувом торкнувшись на мить обличчя, відходив далі у веселі мандри в синіх присмерках зоряної травневої ночі. П'ятьма вулиць була повна голосів» [7, 61]. Найбільш поширеними у романі є урбаністичні пейзажі: «Місто марило весняним бредом» [7, 62]. Відповідно можна вести мову про урбаністичну складову у визначенні жанрової ідентифікації тексту.

Висновки. Наявність у романі В.Петрова-Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» філософської проблематики, екзистенційно значущих образів, психологічної складової, урбаністичних мотивів та інтелектуальних рис дає можливість говорити про відповідний склад творчості письменника, про певну світоглядну концепцію автора, а отже, робимо висновок про поліжанровість тексту роману, який в авторському варіанті ідентифікується як екзистенційно-філософський, урбаністичний, інтелектуально-психологічний роман. Тож авторська жанрова модель роману Віктора Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» є новаторською, модерністичною.

Література

1. Агєєва В. Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Домонтовича. Київ : Факт, 2006. 429 с.
2. Белімова Т. Інтертекстуальна основа художньої прози В. Домонтовича (на матеріалі романів «Доктор Серафікус» та «Без ґрунту»): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 2005. 20 с.
3. Брюховецький В. Засновок концепції «безґрунтовності» Віктора Петрова. *Слово і час*. 2019. №7. С. 3 – 17.
4. Гірняк М. Існування на межі, або екзистенціалістські умонастрої у прозі В. Петрова-Домонтовича. *Слово і час*. 2007. №8. С. 29-39.
5. Демчик Т. В. Петров-міфотворець, або Замасковане обличчя автентичності (на матеріалі романів «Доктор Серафікус» і «Без ґрунту») URL: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2159/>
6. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції (1945 – 1947). Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у 4 кн. Київ, 1994. Кн. 3. С.575 – 596.
7. Домонтович В. Дівчина з ведмедиком: Роман. Болотяна Лукроза: Оповідання та нариси. Київ : Критика, 2000. 418 с.
8. Павличко С. Інтелектуальна проза Петрова і Підмогильного. *Павличко С. Теорія літератури*. Київ : Основи, 2002. С.213-232.
9. Черненко О. Аналіз світоглядних принципів у прозі В. Домонтовича. *Сучасність*. 1994. № 5. С. 107-112.

УДК 821.161.2-1

Олена Бровченко,
магістрант
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.
Т. Й. Бандура